

יורו משפטיך



מוסדות "יורו משפטיך" בראשות מורנו הגאון רבי גדעון בן משה שליט"א
רח' הקבלן 7 הר נוף ירושלים | טלפקס: 02-6540222

עלון אקטואלי
ל"ז בתמוז וט' באב
נא לשמור לט' באב

גיליון חודש תמוז ה'תשפ"ב | 24

הלכות י"ז בתמוז וט' באב שחלו בשבת ונדחו ליום ראשון

פסקי הלכות בקיצור נמרץ

מפי הרב הגאון רבי גדעון בן משה שליט"א

ראש כולל ובית הוראה "יורו משפטיך" ואב"ד לממונות ירושלים ת"ו

דינים כלליים

[בשנים בהם יחול ליל הסדר בשבת, יחולו גם י"ז בתמוז וט' באב בשבת, והצום ידחה ליום א'].

בשנה זו ישנם מספר שינויים וכמה קולות יחסית לשנים רגילות בהם חלים התעניות בזמנם.

צום י"ז בתמוז דהוי

א. למנהג הספרדים שמכריזים על התענית בשבת שקודם התענית, גם בשנה זו שחל י"ז בתמוז בשבת ונדחה ליום א', מכריזין בשבת על התענית שיחול למחרת ביום א'.

ב. בשבת עצמה, לא נוהגים שום מנהגי אבילות. [אף למחמירים בטי' באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, לנהוג דברים שבצינעה בשבת, בי"ז בתמוז שחל בשבת, לא נהגו בזה, והכל מותר (א"א בוטאטש סיי תקנ)].

* יתנו דעתם להרבות בשתיה במשך היום בשבת זו. דשתיה בהפסקות במשך היום מועילה מאוד להקל על הצום, דעיי זה נעשה הגוף רווי בנוזלים, והאדם לא נעשה צמא במשך הצום. ודלא כהטועים לשתות הרבה סמוך לכניסת הצום, דהעמסת נוזלים על הגוף – לא מועילה כלל. רק שלא יאמר ששותה לצורך הצום. [דהוי כמכין משבת לחול].

ג. נזהרים שלא לברך שהחיינו על פרי חדש או בגד חדש בימי בין המצרים, וכפי שיבואר להלן. ולדעת הפשטנים מותר לברך שהחיינו בשבתות שבינתיים. אך לדעת המקובלים, לא מברכים שהחיינו גם בשבתות של ימי בין המצרים. מיהו בשבת זו (שהיא תחילת ימי בין המצרים) י"א שגם הנוהגים כדעת המקובלים בזה מכל מקום רשאים עדיין לברך שהחיינו בשבת זו. [מ"א סיי תקנא סייק מ"ב וכי דהוא לכו"ע. שו"ר שכי"פ חזון עובדיה עמי קלד באורך]. ויש מחמירין, כבר מליל י"ז בתמוז אף בכה"ג שחל בשבת. [הכנה"ג והגאון חיד"א בשו"ת חיים שאל א, כד. מו"ק ועוד. עיין כה"ח סיי תקנא או ר-רו. וכן הכרעת הגר"ש וואזנר זצ"ל מבית לוי ביה"מ עמי ג העי טו, דיש להמנע]. והמקילין עפ"י הפשטנים בשבתות שבינתיים-מותרים גם בשבת זו.

* מיהו בעל ברית מילה ופדיון הבן וכד' בוודאי שמברך שהחיינו לכולי עלמא.

ד. חיוב הצום ביום ראשון הוא החל מעמוד השחר בבוקר, ועד לצאת הכוכבים בלילה. [אבל במוצ"ש רשאי לאכול ולשתות כרגיל. וכ"ש שצריך לקיים סעודה רביעית]. [חזו"ע ארבע"ת עמי יב ס"ז].

ה. למרות שהצום נדחה משבת ליום ראשון, משום שאין מתעניין בשבת, כל הבריאים [בנים ובנות שהם מגיל מצוות ומעלה], חייבים להתענות כרגיל.

ו. חולה אפילו שאין בו סכנה, פטור מהצום, והיינו שנחלש כל גופו מהחולי או שנפל למשכב מחמת חוליו.

[ורשאי לאכול כרגיל ואין צריך לאכול בשיעורין. רק שלא יאכל למעדנים, אלא כדי צרכו].

* וכל שכן חולה שיש בו סכנה שפטור.

ז. מעוברות ומניקות פטורות מהצום. ומ"מ לא תאכלנה אלא כדי צרכן ולא יאכלו למעדנים וממתקים.

ח. גדרי מעוברת. מעוברת נקראת החל מסוף החדש השלישי לעיבורה, ולא קודם לכן, אף אם ידוע לה [ע"י בדיקות] שהיא מעוברת. ומ"מ גם קודם הג' חדשים [ולאחר ארבעים יום ליצירת הוולד], אם היא חלשה מאד מחמת ההריון [משנ"ב סימן תקנ ס"ק ג משם הרב מור וקציעה] וכ"ש אם ההריון אינו תקין חלילה או שיש לה מיחושים וסובלת מבחילות והקאות וכד', וכ"ש אם נחלש כל גופה, לא גרעה מחולה שאב"ס ופטורה.

ט. גדרי מניקה. מינקת פטורה רק בזמן שמניקה את הוולד בפועל, ופטורה משום צורך הוולד. [וגם אם מניקה מעט – פטורה. אור לציון ח"ג עמי רלט. ונ"ל דה"ט דאע"פ שיש לוולד תחליפי מזון, מ"מ יש בחלב אם תועלת מיוחדת, שהיא בונה לו את המערכת החיסונית, מה שלא קיים בשום תחליף חלב. ודו"ק]. אבל אם פסקה מלהניק- חייבת לצום אע"פ שהיא בתוך שנתיים ללידה. אלא אם כן היא חלשה במיוחד עד שנחלש כל גופה, לא גרעה מחולה שאין בו סכנה ופטורה. [דעת מו"ר הגר"ב אבא שאול זצוק"ל ועוד]. ויש מקילין שאם היא חלשה [יותר מסתם אדם רגיל] ויש לה צער להמשיך תעניתה, שדי לה בתענית שעות כפי יכולתה. [מ"ן הראש"ל זצוק"ל בחזו"ע ארבע"ת עמי טב, ומשום דכדאיים הם המהרש"ם וסייעתו לסמוך עליהם במקום צער כזה. ע"ש].

י. גדרי יולדת. יולדת תוך ל' יום ללידתה [אך לא יותר מכך], נחשבת כחולה שאין בו סכנה ופטורה מהצום. ומ"מ גם כשאוכלת לא תאכל למעדנים.

* יולדת (שכבר אינה מניקה בפועל) שחל יום ל' ללידתה בשבת (שהוא יום י"ז בתמוז), וביום ראשון (שהוא יום צום דחול) הוא יום ל"א ללידתה, צריכה להתענות, כמו כולם. [חזו"ע ארבע"ת עמי סח. ושאני מקטן אע"פ שהגדיל, משום שהיא ברת חיוב ורק מחמת החולי פטורה, וכעת שהיא בריאה צריכה להתענות כמו כולם, ואפילו את"ל שהצום ביום ראשון הוא

בגדר "תשלומין". ודו"ק.

* **מפלת** דינה כיוולדת לכל דיניה. [והוא כשהפילה לאחר ארבעים יום לעיבורה].

יא. קטנים שעדיין לא הגיעו לגיל מצוות (בן לגיל 13 ובת לגיל 12) פטורים מהתענית. ומ"מ לא יאכלו אלא כדי צרכם, ולא יאכלו ממתקין ותפנוקים ביום זה שכל עם ישראל שרויים בצער ובתענית.

יב. **קטן או קטנה** שהיו עדיין קטנים ביום השבת, שהוא עיצומו של יום י"ז בתמוז, ולמחרת ביום הצום (י"ח בתמוז) נעשו גדולים ובני מצוות. אם הם בריאים וחזקים יתענו עם הציבור כולו. ואם הם חלשים וקשה עליהם התענית, יתענו כפי כחם, ואח"כ יפסיקו הצום. [חזו"ע ארבע"ת עמ' סח].

יג. בתענית י"ז בתמוז שחל ב'זמנו', **בעלי הברית** [שהם המוהל הסנדק ואבי הבן] **וכן החתן והכלה** בתוך ז' ימי חופתם [ואבי הבן והכהן ביום הפדיון שחל בזמנו] מתענין ומשלימין התענית עד לסוף היום. מ"מ בתענית דחוי, כמו השנה, **פטורים הם מהתענית**. מיהו בעלי הברית מתענין עד הברית ולאחר מכן פטורין מלהתענות, דיום טוב שלהם הוא. [חזו"ע תענית נב-נד, שצד-שצו]. ולדעת מרן השו"ע רשאים לעשות הברית גם קודם חצות היום [אור לציון ח"ג פכ"ט סעי' ט. וחזו"ע ארבע"ת עמ' תב-תח].

יד. **ברית מילה** שחל ביום התענית הדחוי, בעלי הברית [שהם: אבי הבן, המוהל והסנדק] מתענין עד המילה, ולאחר מכן, פטורים מהצום וכנ"ל. ועושי המילה. ואחד מבעלי הברית מברך על הכוס ברכת המילה ושותה ממנה, או משקה ליוולדת. [חזו"ע ארבע"ת עמ' שנא] ואם המברך הוא מהמתענים, אזי אם היוולדת נמצאת שם, המברך על הכוס יכוין לפטור אותה והיא תשתה מהכוס, ובלבד שתשמע הברכה היטב ותכוין לצאת ידי חובה. וגם לא תפסיק בדיבור בין שמיעת הברכה לטעימה. ואם אינה שם יברך על הכוס ויטעים מן היין לתינוקות שהגיעו לחינוך. [עיי' חזו"ע ארבע"ת עמ' שצד].

* ובמקומות שנוהגים לחלק הברכות למספר אנשים. יקפידו שרק מי שפטור מהצום [או היוולדת] ישתה מהיין ולא דווקא המברך. רק שיתן דעתו בשעת הברכה לצאת ידי חובה.

* שאר המוזמנים לברית פשוט שאינם רשאים לאכול ולשתות ולא לטעום כלום, [גם לא מיין המילה!] עד מוצאי הצום. ובמוצאי הצום יעשו סעודה גדולה לכבוד הברית. [שו"ע ס' תקנט סעי' ט. משנ"ב ושעה"צ שם].

* ואם חוששים שלא יבואו המוזמנים לסעודה, ורוצים לעשות הברית סמוך לערב קרוב לזמן המנחה, יתנו דעתם דאי אפשר להתפלל מנחה כרגיל באולם השמחות, משום שצריכים ס"ת למנחה [לקריאת ויחל]. וע"כ יראו לבחור אולם הקרוב לבית כנסת. יתפללו שם מנחה. יעשו המילה קודם השקיעה. ובשקיעה יתפללו ערבית. ומיד בצאת הכוכבים, יעברו לאולם ויפתחו הצום בסעודת הברית. [ויתנו דעתם לקרוא ק"ש בזמנה].

* **מילה דחוויה** שלא בזמנה, וכגון שנדחת המילה מהיום השמיני מחמת חולי הילד וכד', אם פוטרת את בעלי הברית מהתענית.

יש מקילין ויש אוסרין. [בספר ט"ב שחל בשבת פ"ח סעי' יג דייק מדברי המשנ"ב שסובר להקל, וכתב כן בסתם, ואח"כ הביא דעת המחמירים בשם ויש מי שאוסר. ומשמע שדעתו נוטה להקל. וכן נראה דעת האור לציון ח"ג פכ"ט סעי' ט, בהערה בעמ' רסד ד"ה ויש. ע"ש. מיהו בספר תורת המועדים לידידי הגאון ר' דוד יוסף שליט"א סימן ב סעי' ו כתב החמיר שצריכים להתענות. ועיי' חזו"ע ארבע"ת עמ' תג-תד].

טו. אף על פי שיש מחמירים שלא לאכול בשר בליל התענית [עיי' כה"ח סימן תקנח או' טו. ובה"ל סימן תקנ"א ס"ב ד"ה מראש חודש], מ"מ השנה שחל ליל התענית במוצ"ש, ויש מצווה לאכול סעודה רביעית [מלווה מלכה], רשאי לאכול גם בשר לכו"ע. [דהוי סעודת מצוה].

דיני תיקון חצות בימי בין המצרים

א. כתב רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות דף פט ע"ג) וז"ל: מנהג טוב וכשר הוא מאד לכל בעל נפש, לשבת באבלות אחר חצי היום בכל

אלו הימים [ימי בין המצרים], **ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית**. וטעם היות זה אחר חצות היום הוא, כי אז הוא התעוררות הדינים, בסוד "כי ינטו צללי ערב", אשר לסיבה זו נשרף ההיכל אחר חצי היום. ודבר זה עושה תועלת בנפש האדם. וענין חצות הלילה אי"צ להזכירו, כי אפילו בכל שאר הלילות צריך להתאבל על החורבן, מכל שכן בלילות בין המצרים שצריך להוסיף בבכיה, ועליו נאמר שמחו את ירושלים וגו'. ע"כ. [גם בספר פרי עץ חיים (כוונות ט"ב ובין המצרים) כתב, ומי"ז בתמוז עד ט' באב, יתאבל אחר חצי היום כחצי שעה. עכ"ל. וכן הוא בספר נגיד ומצוה הלכות בין המצרים. הובא להלכה במ"א ססי' תקנא, וכתב שנכון לעשות כן. ובא"ר ס' תקנט או' ד. ובח"א כלל קלג סעי' ח, ובבאה"ט ס' תקנא ס"ק מ, וברוח חיים פלאגי ס' תקנא ס"ק ו. וכ"כ הפמ"ג משבצות זהב ס' תקמט, ושכן נהגו בקהלות קדושות בכמה מקומות. ובערוה"ש ססי' תקנא כתב, ודע דברים נהגו ע"פ האר"י ז"ל לומר תיקון חצות בין המצרים לאחר חצות היום. וכ"כ במשנ"ב ססי' תקנא. וכן נהג החפ"י חיים בעצמו למעשה וכמו שהעיד בגדלו בנו בספר שיחות הח"ח או' ס, שמי"ז בתמוז עד ט' באב נהג הח"ח לומר תיקון חצות אחר חצות היום, לבדו בבית הכנסת. וכ"כ בחזון עובדיה ארבע"ת עמ' קכח. וכן היה מנהג רבותינו חכמי ורבי הישיבה הקדושה פורת יוסף תכב"ץ ובראש מרן הגר"י צדקה זצוק"ל ומו"ר הגר"צ אבא שאול זצוק"ל במשך כל ימי בין המצרים].

ב. ואע"פ שלא נתבאר בדברי רבינו האר"י מה לומר באותו זמן שמתאבל ובוכה על חורבן בית המקדש, מ"מ כתב מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן כא) שנהגו לומר "תיקון רחל" (מתוך סדר תיקון חצות שעושים בלילה), שפסוקים אלו מיוסדים על האבל והבכיה על החורבן, והוא דבר השווה לכל נפש. [וכ"כ עוד בספרו עבודת הקודש, מורה באצבע או' רל, וז"ל: וטוב לומר סדר תיקון רחל בכל יום מימי בין המצרים אחר חצות היום. וכן נהגו בארץ ישראל על פי כתבי האר"י ז"ל, והוא מנהג ותיקין. עכ"ל. והובא בכה"ח ס' תקנא או' רכב. וכן מוכח מלשון האחרונים שהזכרנו בהערות הקודמות].

ג. ודע, כי מנהג זה היה נפוץ מאד בהרבה קהילות בעם ישראל, בקהילות ספרדים אשכנזים חסידים וליטאים, ללא יוצא מן הכלל. שהיו מתקבצים ברוב עם לאמירת תיקון חצות בצוותא חדא בשברון לב ובצער גדול על חורבן בית קודשנו ותפארתנו, על גלות השכינה והריגת הצדיקים. ואזכרה ימים מקדם על מנהג אמירת תיקון חצות בימי בין המצרים בישיבתנו הקדושה "פורת יוסף" תכב"ץ בהשתתפות כל בחורי הישיבה עם צוות הרבנים ובראשם ראשי הישיבה הגר"י צדקה זצוק"ל ומו"ר הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל. ועוד. שהיו יושבים לארץ ואומרים סדר תיקון רחל והקינות בבכיות ובשברון לב. ומרן הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א ראש ישיבת כסא רחמים, העיד בגדלו כי בעי"ת תוניס וג'רבא היו בעלי הבתים סוגרים כל החניות שבעיר ובאים וחולצים נעליהם ואומרים תיקון חצות ברוב עם וכו'. וכבר התרעם הוא נר"ו על כך, שכמה חבל שמנהג זה הולך ומשתכח מתוכנו. ודפח"ח.

ד. **זמן אמירת התיקון חצות** בימים אלו, הוא החל מאחר חצות היום [ואפילו קודם תפילת המנחה] ואילך, ונמשך זמנה עד שקיעת החמה. [הנה לגבי תחילת הזמן מבואר במקורן של דברים, הם דברי רבינו האר"י ז"ל שתחילת הזמן הוא אחר חצות היום, אך עד מתי נמשך זמנה לא נתבאר בדב"ק. ואמנם בשו"ת מעשה אליהו להג"ר אליהו מני (ס' שיח) כתב, דאם הגיע זמן מנחה קטנה אינו אומר. ע"כ. והובא בספר עמודי ההוראה בסו"ס מורה באצבע. מ"מ אינו מוכרח כ"כ. וי"ל דנמשך זמנה עד השקיעה. וכ"כ ידי"ג הרה"ג ר' יהודה ברכה שליט"א בשו"ת ברכת יהודה ח"א סימן מ. ודייק כן גם בסידור "איש מצליח" על ט"ב. ע"ש. שו"מ שכן דעת מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל בתשובה קצרה בכ"י שהובאה בקונטרס "אם אשכחך" היו"ל ע"י איגוד בני תורה דורשי ה' תשע"א, דאפשר לומר תיקון חצות בימי בין המצרים עד השקיעה].

ה. **הזמנים שבהם לא אומרים תקון חצות ביום**, הם: ערב ר"ח אב, ביום ר"ח אב, וביום ט"ב עצמו, וכן בערבי שבתות, וכן בכל יום שאין אומרים בו תחנון [פרט לערב ט' באב כדלהלן], אין לומר בהם תיקון רחל. [הפמ"ג בספרו אשל אברהם (ססי' תקנא) כתב, וכמדומה נוהגין בע"ש אחר חצות אין עושין תיקון חצות, וכ"כ בר"ח אב. ערב ט"ב נמי אין עושין תיקון חצות אחר חצות היום. עכ"ל. וכיו"ב כתב הגאון ר' יעקב רקח בספרו שערי תפילה (בדיני תיקון חצות או' ו או' ט) דאין ערב שבת וערב ר"ח ערב ט"ב וכו' ואין אומרים בהם תיקון חצות. וכ"כ גם בדעת מרן החיד"א ביוסף אומץ. ע"ש. גם בספר ערוה"ש (ססי' תקנא) כתב דאין אומרים תקו"ח בע"ש ובער"ח ובר"ח ועט"ב. ע"ש. מיהו מש"כ על עט"ב לא קי"ל כוותיה בזה

כדלקמן. וכן העלה ידידי הרה"ג ר' יהודה ברכה שליט"א בשו"ת ברכת יהודה ח"א (סי' מא) דבערב ר"ח אב לא אומרים תיקון חצות. וכן העלה הרה"ג רבי בן ציון מוצפי בשו"ת מבשרת ציון ח"א ססי' מג. ע"ש. וכ"פ מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל בספרו חזו"ע ארבע"ת עמ' קכט, דבערב ר"ח וביום ר"ח אב, וכן בערבי שבתות, אין לומר תיקון רחל, וכן בכל יום שאין אומרים בו תחנון אין לומר תיקון רחל.

ו. **אבי הנו, המוהל והסנדק, אין אומרים תיקון רחל ביום המילה, לפי שכל היום כולו יום טוב שלהם הוא.** [כ"פ חזו"ע ארבע"ת עמ' קכט. ועיין גם בן איש חי ש"ר וישלח או"ה. והליכוי"ע (ס)]. אבל שאר המתפללים עמהם, אע"פ שלא אומרים תחנון בגללם, מ"מ תיקון חצות יאמרו. (כן נ"ל).

ז. **ביום ערב ט' באב, אומרים תיקון חצות כבכל יום מימי בין המצרים.** מיהו בשנה זו שחל ט"ב בשבת ונדחה ליום ראשון, או כשחל ביום ראשון, אין אומרים תיקון חצות בערב שבת, משום קדושת השבת. [הנה מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן סי' כא) סובר דבערב ט"ב יש לומר תיקון חצות. וכתב שם לחלק דאף שבט' באב גופיה לא אומרים תיקון חצות, ושכן המנהג בירושלים, מ"מ שאני התם דכבר בכו התם והתאבלו בקינות ואיכה כמה שעות מאז הבקר, ותסגי בהכי. ועוד שאחר חצות בוטחים בחסדי ה' ורחמינו להתנחם, שאז נולד המשחה, ויש לחזק ידיהם ולקבוע בליבם לצפות לגאולה. משא"כ בערב ט"ב. והובא להלכה בכה"ח (סי' תקנא או רכג), וכתב שם שכן המנהג לומר בערב ט"ב אחר חצות תיקון רחל כמו בשאר ימים של בין המצרים. וכ"ד המועד לכל חי (סי' ט אטו ז) והבן איש חי (דברים סע' כה). וכן היא דעת מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל כפי שהובאה בתשובה קצרה בקונטרס "אם אשכחך" היו"ל ע"י איגוד בני תורה דורשי ה' תשע"א].

ח. **בליל ט' באב** (לאחר חצות לילה) יאמרו תיקון רחל בלבד. מיהו **בשנת השמיטה** (בארץ ישראל) – אין לאמרו. [ולפ"ז יוצא שבשנת השמיטה בא"י, אין אומרים תיקון חצות בליל ט"ב כלל, לא רחל ולא לאה]. [בליל ט"ב אומרים תיקון רחל בלבד (בלא תיקון לאה) אע"פ שהוא יום שלא אומרים בו תחנון, דזהו זימניה. ועיין בברכ"י (סי' תקנב או"ה) שהביא דהיה מי שרצה לומר דכיוון שאין אומרים תחנון בט"ב הי"ה נמי דאין לומר תיקון"ח בליל ט"ב, אך המקובל מהר"מ זכות כתב עליו, ולא ידעתי על מה יסמוך בדעתו זאת סברת האומר שלא לעשות תיקון"ח בליל ט"ב, כי כל איש ישראל חייב להתאבל במרידות ותעמד עליו רוח קינה כל היום וכל הלילה וכו' וכן הוא מנהגי עכ"ל. וסיים עלה מרן החיד"א: ודבריו ברורים. הבי"ד זכור לאברהם (סי' תקנד או"ה) ובשע"ת. ובכה"ח (סי' תקנב או"ה סג. ובסי' א או"ה יד). וכ"כ הבן איש חי (ש"ר פרשת דברים או"ה כה): בליל ט"ב אחר חצות אומרים תיקון רחל בלבד, אבל ביום אין אומרים אע"פ שדרכם לאמרו בכל יום אחר חצות מ"מ בתמוה ואילך. ע"כ. וכ"פ בשו"ת מבשרת ציון ח"א (סימן מג)].

ט. **ביום ט' באב אחר חצות היום, אין אומרים תיקון רחל.** [כ"כ מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן כא) שהובא לעיל. ואע"פ שהרב עיקרי הד"ט (ססי' כח) סובר דגם ביום ט"ב אחר חצות צריך לומר תיקון רחל. מ"מ כבר השיב עליו הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סי' תקנא ס"ק ז), וכתב שהעיקר כהחיד"א. וכ"כ זכור לאברהם ח"ג (דף ג ע"ג). ובספר תורת חיים סופר (שם ס"ק לז) ושיש הרבה טועים בזה. ע"ש. וכ"כ הבן איש חי (ש"ר דברים או"ה כה). וכ"פ מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל בחזו"ע ארבע"ת עמ' קכט. וכ"כ בשו"ת מבשרת ציון ח"א (סימן מג)].

י. **ודע דמה שכתבו האחרונים שיש לומר את סדר התיקון חצות בישיבה על גבי קרקע, כל זה הוא להידור מצוה בעלמא ואינו לעיכובא.** ואדם שלא יכול לומר סדר התיקון חצות בצורה כזו, וכגון שנמצא במקום עבודה שא"א לו לישב ע"ג קרקע, או שנמצא בסביבת אנשים שילעגו לו אם ישב ע"ג קרקע, או כל סיבה אחרת, שבגללה עלול להימנע מאמירת התיקון חצות, וכ"ש אם סובל מכאבים בגב או כל חולי אחר, ואינו יכול לישב ע"ג הקרקע, יוותר על ההידור של ישיבה ע"ג קרקע ויאמר התיקון חצות בעמידה או בישיבה ע"ג כסא כדרכו. [כן נ"ל, וחדא, דבמקור הדין בדברי רבינו הארי"י ז"ל לא מציינו שהוא לעיכובא לאמרו בעודו יושב ע"ג הקרקע. ואפילו בתיקון חצות בלילה שהוא עיקר מצוות תיקון חצות, לא מציינו שתהא הישיבה ע"ג קרקע לעיכובא. ועוד, דבעלמא נמי לא מציינו שיוותר אדם על עיקר הדין, כשא"א לו לקיים את ההידור].

יא. **תיקון חצות לנשים.** נראה שגם הנשים שייכות באמירת תיקון חצות של יום, בימים אלו. [דאע"ג דלגבי תיקון חצות של לילה נחלקו האחרונים. והגר"ח בשו"ת רב פעלים ח"א (סוד ישרים סי' טו) כתב שאין לנשים לומר תיקון"ח. ושכן ס"ל למהר"א מני. וכ"כ בבא"ח (וישלח או"ה ו). אולם בכה"ח (סי' א או"ה טו) חולק ע"ז וכי שגם הנשים תאמרנה תיקון חצות, וכ"פ מרן הראש"ל בהלכות עולם כרך א' (עמ' מ"ח) וכ"פ הל"כ (סי' א ס"ק ז) ע"ש. מ"מ בני"ד שהוא משום אבילות וצער על החורבן. נראה דכו"ע יודו שגם הנשים שייכות באמירתו, דלא מציינו שנשים יוצאות מן הכלל בצער האבילות על

החורבן. כן נראה ל:]

יב. **בשנת השמיטה.** אע"פ שכתב רבינו הארי"י ז"ל כי בשנת השמיטה אין לומר 'תיקון רחל' בארץ ישראל בלילה, מ"מ בימים של ימי בין המצרים [בחצות היום] יש לאמרו, גם בארץ ישראל. [כ"כ הרב כה"ח סופר בסימן תקנא או"ה רכד. ובסימן תקפא או"ה עה. ונתן לזה טעם בסוד. ע"ש. ואע"פ שהגאון ר' אליהו מאני בשו"ת מעשה אליהו (סי' קצג) כתב, דבשנת השמיטה אין לומר תיקון רחל גם ביום, כדי שלא יטעו ללמוד מזה לחצות הלילה. ע"ש. והסכימו עמו כמה אחרונים. מ"מ העיקר כמ"ש שיש לאמרו ביום, וכמו שהעלה בטו"ו"ד ידידי הרה"ג ר' יהודה ברכה בשו"ת ברכת יהודה (ח"א או"ה סי' מב) והעיד שם שגם מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל הורה כן בשיעורו במוצ"ש בלק שנת תשס"א- היא שנת השמיטה. ע"ש. ושוב נדפס חזו"ע ארבע"ת ושם בעמ' קכ"ט בהערה משמע שמסכים לדי הרב כה"ח שיש לאמרו. ע"ש. וכ"כ הגר"ח בן ציון מוצפי שליט"א בשו"ת מבשרת ציון (ח"א ססי' מג) משם חכמי ורבינו המקובלים בישיבת פורת יוסף תכבי"ץ בירושלים. ובשם מר אביו ע"ה. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג (סימן פרק כה סע' ו). וכן עיקר.]

צום ט' באב דהוי

הקדמה

כידוע הנהיגו חז"ל כמה וכמה מנהגי אבילות בימים שבין י"ז בתמוז עד לאחר התענית בט"ב, זכר לחורבן ביהמ"ק. וככל שמתקרבים הימים ליום ט' באב מנהגי האבילות הולכים ונעשים חמורים יותר ויותר. מקצת מן המנהגים מתחילים מנ"ל י"ז בתמוז כגון: להזהר שלא לברך שהחיינו על פרי חדש או בגד חדש בימים אלו, וכן שלא לעשות ריקודים ומחולות, ושלא לגנון או לשמוע כלי זמר, ושנוהגים לומר בהם תיקון רחל [מסדר תיקון חצות] החל מחצות היום בכל יום [ע"פ דעת רבותינו המקובלים]. ולמנהג בני אשכנז לא נושאים בהם נשים, ולא מסתפרים ולא מתגלחים וכו'. ולאחר מכן יש תוספת אבילות מר"ח אב, וכגון: שממעטין בשמחה ולא לבנות בית חתנות, ושלא לסייד ולצבוע הבתים. ושלא לאכול בשר ולשתות יין. וגם הספרדים נוהגים שלא לשאת נשים בימים אלו, ולמנהג בני אשכנז לא מכבסים ולא רוחצין כבר מר"ח. והוסיפו חומרות בשבוע שחל בו ט"ב שאסור לכבס [או ללבוש מכובסים] וכן שאסור להסתפר ולהתגלח, ולהתרחץ - כולם אסורים מדינא כאבל. עד שביום ט' באב עצמו, הוסיפו לאסור גם את כל החמשה עינויים בנוסף לכל האמור. **מיהו בשנה שחל ט' באב בשבת ונדחה ליום א', ישנם קולות מסויימות בדיני האבילות, ונפרטם בס"ד.**

החייבים והפטורים מהצום

א. **מעוברות ומניקות.** אף על פי שבשנה רגילה מעוברות ומניקות צריכות להתענות בט' באב, כדרך שמתענות ביום הכפורים. מ"מ בשנה כזו שחל ט' באב בשבת ונדחה ליום א', פטורות הן מהצום. [שו"ת יחו"ד ח"ג סי' מ' וחזו"ע תעניות דף ס. ודע, דדעת מו"ר הגר"צ א"ש זצ"ל דמעוברות ומניקות חייבות לצום גם ט"ב דחוי וכן איתא בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט או"ה ג. ע"ש טעמו. ועיין אור תורה תמוז תשע"ו סימן קכ"ד]. ומ"מ תשתתפנה כפי כחן בצום עם הציבור [כגון במשך הלילה במוצ"ש], וגם ביום לא תאכלנה אלא כדי צרכן ולא יאכלו למעדנים וממתקים. * ומ"מ כשאוכלות אינן צריכות לאכול ולשתות לשיעורין, אלא אוכלות ושותות כדרכן.

ב. **גדרי מעוברת.** מעוברת נקראת החל מסוף החדש השלישי לעיבורה, ולא קודם לכן, אף אם ידוע לה [ע"י בדיקות] שהיא מעוברת. ומ"מ גם קודם הג' חדשים אם מרגישה חולשה יתירה [משנייב סימן תקנ ס"ק ג משם המו"ק] וכ"ש אם יש לה מיחוסים וסובלת מבחילות והקאות וכד', וכ"ש אם נחלש כל גופה, [שלא גרעה מחולה שאבי"ס] שהיא פטורה מהצום.

ג. **גדרי מניקה.** מינקת פטורה רק בזמן שמניקה הוולד בפועל, ופטורה משום צורך הוולד. [וגם אם מניקה מעט נקראת "מינקת". אור לציון ח"ג עמ' רלט. ונ"ל דה"ט, דאע"פ שיש לוולד תחלפי מזון, מ"מ יש בחלב אם תועלת מיוחדת שהיא בונה לתינוק את המערכת החיסונית, מה שלא קיים בשום תחליף חלב. ודו"ק]. אבל אם פסקה מלהניק- חייבת לצום אע"פ

לא נפטרים מן התענית, דהא מל ולא טבל כאילו לא מל. ועדיין אין במילתו מצווה. [כן נ"ל].

יב. פדיון הבן שחל בט' באב דחוי. י"א דאבי הבן והכהן פטורים מן התענית [משני"ב סי' תקנט סקל"ח ועיי' שעה"צ אוי מא. ובדין הכהן ע"ע תורת המועדים יוסף ארבע"ט סי' ב סעי' ו. ובהערות ד"ה אמנם]. ודווקא כשחל בזמנו שחל יום ל"א שלו בו ביום, אבל שלא בזמנו, ואפילו היה יום ל"א בשבת, דעכ"פ אינו בזמנו, צריכים להשלים התענית. [שם וכנ"ד מרן הגר"ח"ק זצ"ל בדרך אמונה ביכורים פרק יא ססי"ק קח]. ויש מחמירים אפילו כשחל בזמנו [שו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט או ט].

* בכל מקרה אבי הבן מברך 'שהחיינו' כרגיל. [חזון עובדיה ארבע"ט עמ' קלה].

* **אימתי יעשו הפדיון.** י"א שיעשו הפדיון ביום, והסעודה בלילה במוצאי הצום [מ"א סי' תקסח סי' י בשם השי"ך. וכ"פ המהר"ש"ם בדעת תורה סי' תקנא סעי' יז. וע"ע תורת המועדים לדידי הגי"ר דוד יוסף שליט"א ביהמ"צ סי' ב סעי' ו ובמקורות. ליקוטי פנחס על פדה"ב סי"ק נג, וברך הכהן על הכוס ויתן לקטן לשתות. וראה גם בשו"ת שבת הלוי ח"ו סי' ע אוי יא]. וי"א שיעשו הפדיון ביום סמוך לערב, ויעשו הסעודה מיד אח"כ בלילה [שו"ת האלף לך שלמה סי' שטמ]. ורבים מהפוסקים כתבו שיעשו הפדיון והסעודה בלילה שלאחר התענית [ערוה"ש יו"ד (סימן שה סעי' מה) ע"פ השי"ך. שו"ת גור אריה יהודה יו"ד סימן קטז. הובא להלכה גם גם בערך שו"ת סי' תקנא סעי' יז. ובספר נהר מצרים (יו"ד הלכות פדה"ב אוי כא) כתב, שאם חל יום ל"א ביום התענית, עושין אותו בתענית. אבל בפדיון דחוי, המנהג במצרים לעשות הפדיון בליל מוצאי התענית כדי לעשות הפדיון וסעודתו בבת אחת. עיי"ש. והובא להלכה בשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' נו. ובספר ט"ב שחל ביום א' (דבליצקי, הערה קלו בסופה) כתב שמימינו לא ראינו פדה"ב בט"ב, אלא עושין במוצאי ט"ב. עיי"כ].

יג. סעודה רביעית. יש להסתפק אם חולים שהותר להם לאכול בצום, חייבים בסעודה רביעית, סעודת מלווה מלכה, במוצ"ש זו. ובשם מרן הראש"ל רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל מובא שהורה שלא יעשו סעודת מלווה מלכה. [עיין בספר מישרים אהבון חלק ד בשו"ת סי' טז-יז דמרן הגר"ח"ק זצ"ל הסתפק בזה. מיהו הביא שם דבמעין אומר ח"ג פי"ד סי' כב הורה לפטור. ועיי' עוד].

שבוע שחל בו ט' באב

דיני שבוע שחל בו ט"ב

א. נחלקו הפוסקים בשנה כזו שחל ט"ב בשבת ונדחה ליום א', אם חלים דיני שבוע שחל בו ט"ב או לא. ודעת מרן השו"ע (סימן תקנא סעי' ד בסתם) **שלא נוהגים** דיני שבוע שחל בו ט"ב בשנה כזו. [והביא בשם י"א את שיטת הסוברים שבשנה כזו נוהגים דיני שבוע שחל בו, בכל השבוע שלפניו, פרט לימי חמישי ושני]. ולפי זה לדידן בני ספרד לכאורה לא נוהגים דיני איסור כיבוס ולבישת מכובסים, תספורת ותגלחת ורחיצה [בחמ"ק], בשנה זו.

ב. אמנם כבר כתב הבית יוסף (שם) בשם הארחות חיים **שהזקנים היו גוערים מאד** במי שהיה מסתפר או מתגלח בערב שבת חזון [דאיך יעמוד כחתן בין האבלים ביום ט' באב שחל במוצ"ש]. ולכן אותם שרוצים להסתפר או להתגלח "לכבוד שבת"- יעשו זאת ביום רביעי או חמישי. [ובליל שישי צ"ע]. [ובאול"צ (ח"ג פרק כז סי' ו) כתב שראוי להחמיר ככה"ג כל השבוע. ועיין בחזון עובדיה ארבע"ט עמ' רכז בהערות במוסגר].

ג. מיהו **צפורניים** מותר לגזור לכבוד שבת אפילו בערב שבת חזון [דבלאו הכי יש מתירים לגזור צפורניים אפילו בשבוע שחל בו ט"ב, וגם לא מצינו שהזקנים גערו בה].

ד. אף על פי שבשנה זו [מעיקר הדין, למנהג הספרדים ובני עדות המזרח], אין איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שלפני ט"ב. מ"מ היות ובמוצאי שבת שהוא ליל הצום יצטרך ללבוש בגדי חול, דהא בוודאי לא יחלך ביום הצום (שהוא ט"ב דחוי) עם בגדי שבת. ובצום עצמו ודאי אסור לבישת מכובסים. **לכן כל אדם יתן דעתו כבר ביום ששי, איזה בגדים ילבש במוצ"ש.** ויראה שיהיו בגדים שאינם מכובסים. ויוכל לשמור הבגדים שפושט מערב שבת לצורך מוצ"ש, או שכבר בערב שבת יכין בגדים של חול לצורך מוצ"ש ויום ראשון, עיי' שילבשם איזה זמן, ויפקע שם

שהיא בתוך שנתיים ללידה. אלא אם כן היא חלשה במיוחד עד שנחלש כל גופה, לא גרעה מחולה שאין בו סכנה ופטורה. [דעת מו"ר הגר"צ אבא שאול זצוק"ל ועוד]. ויש מקל"ן שאם היא חלשה (יותר מסתם אדם רגיל) ויש לה צער להמשיך תעניתה, שדי לה בתענית שעות כפי יכולתה. [מרן הראש"ל זצוק"ל בחזו"ע ארבע"ט עמ' סב, ומשום דכדא"ס הם המהר"ש"ם וסייעתו לסמוך עליהם במקום צער כזה. עיי"ש].

ד. **גדרי יולדת.** יולדת תוך ל' יום ללידתה, נחשבת כחולה שאין בו סכנה ופטורה מהצום אפילו בט"ב שחל בזמנו וכ"ש בט"ב דחוי. ומ"מ גם היולדות ישתתפו עם הציבור עד כדי כחן. וכשאוכלים לא יאכלו למעדנים. [מיהו יולדת שחל יום ל"א ללידתה בתשעה באב שנדחה, צריכה כבר להתענות. (חזו"ע עמ' סח בשם שו"ת התעוררות תשובה)].

* **מפלת דינה** כיוולדת לכל דיניה. [והוא כשהפילה לאחר ארבעים יום לעיבורה].

ה. **חולה שאין בו סכנה,** כלומר שנחלש כל גופו מחמת החולי וכן אם נפל למשכב מחמת חוליו, וכ"ש חולה שיש בו סכנה, פטורים מהתענית. [וכשאוכלין אין צריכים לאכול בשיעורים אלא אוכלים כדרכם].

ו. **קטן או קטנה.** שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מן הצום, גם בט' באב רגיל, החל בזמנו. אלא שמחנכים אותם להשתתף בצערם של הציבור, ולכן לא יאכלו ממתקים ודברי עינוגין, אלא כדי צורכם.

* **קטן או קטנה** שהיו עדיין קטנים ביום השבת, שהוא עיצומו יום ט' באב, ולמחרת ביום הצום נעשו בני מצוות. אם הם בריאים וחזקים טוב שיתענו עם הציבור כולו. ואם הם חלשים וקשה עליהם התענית, ראוי שיתענו כפי כחם, ואחר כך יפסיקו הצום. [ויבדילו קודם אכילתם] [חזו"ע ארבע"ט עמ' סח]. אבל אם נעשה גדול בט' באב (דהיינו ביום השבת) בודאי שחייב להתענות למחרת, אע"פ שהצום דחוי. וה"ה בכל זה לגבי קטנה שנעשית בת מצווה. ז. **בעלי הברית.** מילה שחלה בט"ב דחוי, בעלי הברית [שהם המוהל הסנדק אבי הבן] מתענין עד הברית. ויתפללו מנחה בעוד היום גדול, ומותרים לאכול, שיו"ט שלהם הוא, ואינם משלימים תעניתם. [חזו"ע ארבע"ט עמ' שצד]. ואף אם ערכו את הברית לפני חצות היום דינם כנ"ל ורשאים לאכול [אור לציון ח"ג פכ"ט סי' ט. ועי' חזו"ע ארבע"ט עמ' ת"ד-ת"ה. וע"ע שם עמ' מו]. ומ"מ הדבר פשוט דשאר הקרואים לברית [והמכובדים בהבאת התינוק וכד'] חייבים להתענות כרגיל עד לצאת הצום. ויעשו את סעודת המצווה בצאת הצום. ואף לא יטעמו מיין המילה.

* ואם חוששים שלא יבואו המוזמנים לסעודה, ורוצים לעשות הברית סמוך לערב קרוב לזמן המנחה, יתנו דעתם דאי אפשר להתפלל מנחה כרגיל באולם השמחות, משום שצריכים ש"ת למנחה (לקריאת ויחל). ועיי"כ יראו לבחור אולם הקרוב לבית כנסת. יתפללו שם מנחה. יעשו המילה קודם השקיעה. ובשקיעה יתפללו ערבית. ומיד בצאת הכוכבים, יעברו לאולם, יעשו הבדלה על הכוס בלבד (ללא בשמים ונר), ויפתחו הצום בסעודת הברית. [ויתנו דעתם לקרא ק"ש בזמנה].

ח. קודם שיאכלו צריכים בעלי הברית להבדיל על הכוס. ומנהג הספרדים שהמוהל מבדיל על כוס נפרדת (יין או מיץ ענבים) לפני המילה, ומוציא את ציבור הנוכחים ידי חובת הבדלה. [מד"ן שומע כעונה. אך לא יטעמו מהכוס כלל]. ולאחר מכן בברית מברך על כוס אחרת את הברכה של המילה. [חזו"ע עמ' שגא, וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט סי' ט]. ואותם ששמעו את ההבדלה ויצאו ידי חובתם, שוב אינם צריכים להבדיל במוצאי הצום כדלקמן.

ט. **סדר המילה ביום התענית** (דחוי). יתבאר לקמן לפרטיו.

י. **מילה דחוויה שלא בזמנה,** וכגון שנדחתה המילה מהיום השמיני מחמת חולי הילד וכד', אם פוטרת את בעלי הברית מהתענית. יש מקילין ויש אוסרין. [בספר ט"ב שחל בשבת פ"ח סעי' יג דייק מדברי המשני"ב שסובר להקל, וכתב כן בסתם, ואח"כ הביא דעת המחמירים בשם ויש מי שאוסר. ומשמע שדעתו נוטה להקל. וכן נראה דעת האור לציון ח"ג פכ"ט סי' ט, בהערה בעמ' רסד ד"ה ויש. עיי"ש. מיהו בספר תורת המועדים לדידי הגאון ר' דוד יוסף שליט"א סימן ב סעי' ו כתב להחמיר שצריכים להתענות. ועיין חזו"ע ארבע"ט עמ' תג-תד].

יא. **מילת גר.** גר שנימול בט' באב דחוי, נראה שהמוהל והסנדק

בגד מכובס מהם, כדי שיוכל ללבושם במוצ"ש. (ועיין ברמ"א ס"ס תקנה שכתב: וימעט האדם מכבודו ומהנאתו בטי' באב בכל מה שאפשר). * ואם לא הספיק להכין מערב שבת, יוכל ללבוש גם בשבת עצמה, כשלא ניכר שעושה כן לצורך מוצ"ש, וכגון לאחר שמתעורר משינה, לא יחזור ללבוש הבגד הקודם אלא בגד אחר שמתאים להנ"ל. [ועיין שו"ת יחווה דעת ח"א סימן טל].

דיני ערב ט' באב [ושבת חזון]

א. כשחל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון, לדעת מרן השו"ע מותרים בשבת בכל העינויים. [שו"ע ס"י תקנד סעי' ט]. ויש מבני אשכנז שנהגו להחמיר בדברים שבצנעא, אם לא במקום מצוה [רמ"א תקנד, יט. ומ"ב שם ס"ק ג]. והנמנע בשבת זו מאכילת בשר משום אבלות, עבירה היא בידו [מ"ב תקנב ס"ק כג].

ב. התפילות, זמירות שבת, וברהמ"ז בזימון (בכל הסעודות) – כרגיל כמו בכל שבת.

ג. **הכרזת הצום.** אין מכריזין על צום ט' באב כלל (גם לא בשנה רגילה שלא חל בשבת). [נסימנך וכי אכ"ף עליו פיהו. ר"ת הצומות שלא מכריזין עליהם: א-אב, ט' באב. כ-כיפור (כולל צום גדליה). פ-פורים, תענית אסתר. שו"ע ס"י תקן סעי' ד. ומנהג בני אשכנז שאינם מכריזים כלל בכל הצומות. רמ"א שם].

ד. **לימוד תורה.** מותר ללמוד תורה כרגיל וכן לקרוא הפרשה שמו"ת כמו בכל שבת. ולאחר חצות היום, כתב הרמ"א (ס"י תקנב ס"א): ונהגו שלא ללמוד תורה בערב ט' באב מחצות היום ואילך כי אם בדברים המותרים בטי' באב, ואף כשחל ט' באב בשבת אין אומרים פרקי אבות. ע"כ. ומ"מ מי שהדבר עלול לגרום לו לביטול תורה, חלילה מלבטל תורה משום חומרא זו וילמוד במקום שליבו חפץ. וכן אם לא השלים הפרשה שמו"ת יקראנה עד הערב. [ומרן הראש"ל זצ"ל בספרו חזון עובדיה ארבע"ת עמ' רמח, התייר בשופי"ת כל היום עד בין השמשות בין שחל בחול בין בשבת ע"ש].

ה. **אבות ובנים.** לערוך לימוד אבות ובנים בצוותא. אם הלימוד נערך בשעות הבקר- מותר לכו"ע ויוכלו ללמוד כרצונם. גם בלימוד בשעות אחר הצהריים, יש להקל ללמוד כרגיל, למנוע ביטול תורה דתינוקות של בית רבן. ועוד דכל אחד לומד עם בנו בפני עצמו (וזה לא חשיב לימוד ברבים) [מרן הגר"ש אלישיב (שליט"א) זצוק"ל באשרי האישי ח"ג פ"ע סעי' ג]. אבל במוצאי שבת לא ילמדו, דהא כתב השו"ע (ס"י תקנד ס"א) דתינוקות של בית רבן בטלין בו. [נפשט שאם ילמד עם בנו בינו לבין עצמו מדרשי החורבן וכד', שרי [ועיין רס"י תקנד בבה"ל ובחזו"ע עמ' שיי].

ו. **לא יטייל בשוק** (ברחוב) בתשעה באב שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. [חזון עובדיה ארבע"ת עמ' שלג ע"פ הכל בו]. ואף כשחל בשבת לא יטייל בשוק כל היום [מרן החיד"א בברכ"י, והובא להלכה בחזו"ע שם במקורות. וע"ע שו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט אוי"ח לקולא. וכתב דהאחרונים שהחמירו זה לשיטת הרמ"א שמחמיר כה"ג בדברים שבצנעא. אבל לדעת מרן הבי"ה הכל שרי. ע"ש].

תפילות מנחה

א. יקדימו להתפלל מנחה בשבת זו כדי שיספיקו הציבור להגיע לביתם ולסעוד סעודה שלישית בעוד היום גדול, ולסיימה קודם שקיעת השמש.

ב. אין אומרים "**צדקתך**" במנחה של שבת זו. [שו"ע תקנט סעיף א. לפי שטי"ב נקרא מועד. וכן הוא בשו"ע ס"י תקנב סעי' יב. וברמ"א שם].

סעודה שלישית - סעודה מופקדת

א. יקדימו לאכול **סעודה שלישית** שהיא גם הסעודה המופקדת לפני הצום, כדי שיספיקו לסיימה קודם שקיעת החמה. ואינו רשאי להמשיך הסעודה לאחר השקיעה כמו בכל שבת, משום חובת התענית. [וטוב להתחיל הסעודה כשעה ורבע קודם השקיעה, כדי שסיים כרבע שעה לפני השקיעה ויספיק לחצוץ שינוי ולשטוף הפה קודם השקיעה].

ב. אף על פי שבשנה רגילה ישנם מגבלות **בסעודה מופקדת** שלפני הצום [וכגון שאסור לאכול בה שני תבשילים, וכן שנוהגים לאכלה על הארץ, ונוהרים שלא יאכלו הסעודה בזימון וכיו"ב] בשנה זו שחל ט' באב בשבת, אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה

בשעת מלכותו [שו"ע תקנב סעיף ז]. ואף מי שאינו רגיל בכל סעודה שלישית לאכול כן, רשאי בשבת זו לאכול כרצונו. ואף מי שאינו רגיל לאכול בשר בסעודה ג' בשבת רשאי לאכול בסעודה זו. [שו"ת אג"מ או"ח ח"ד ס"י קיב. מ"ב שם ס"ק כג, ברכ"י תקנב ס"ק ד]. ובודאי שאין לאכול בסעודה זו ביצים באפר כמנהגו בשנה רגילה. [שאין לך מראה מנהג אבלות בשבת, גדול מזה]. מיהו נראה דאין מניעה לאכול ביצים (סתם, בלא אפר) בסעודה זו. [דדרך בני אדם לאכול ביצים קשות בסעודותיהם]. ויושבים יחד כל בני המשפחה (על הכסאות כרגיל), ומזמרים שירי שבת ואומרים דברי תורה כדרכם בכל שבת. [שם]. ואם היו ג' או י' חייבים בזימון. ויכולים לברך ברהמ"ז על כוס יין, ובלבד שיסיימו מבעוד יום (הגר"ש"א).

ג. אומרים "רצה והחליצנו" בברכת המזון כמו בכל שבת. [ואפילו התאחר לברך עד לאחר צאת הכוכבים].

ד. בסיום הסעודה, עוד קודם שקיעת החמה, ירחץ פיו וינקה שאריות המזון מבין השיניים. אך יזהר עד כמה שאפשר שלא יוציא דם. [המתירים בכל שבת לצחצח שיניים במברשת וכדי רשאים לעשות כן גם כעת לנקות הפה משאריות המזון ואין בזה משום מכין משבת לחול. כיון שנהנה כבר בשבת עצמה מרענונות הפה]. ויקפיד לסיים הכל קודם שתגיע השקיעה שהיא זמן איסור רחיצה.

ה. גם מי שהתאחר ומברך ברכת המזון לאחר שקיעת החמה, יטול ידיו למים אחרונים קודם ברהמ"ז. [דהוי רחיצה של מצוה ולא של תענוג].

איסורי הכנה משבת לחול

א. על פי דרך הרפואה, טוב לאדם שירוה את גופו בנוזלים ע"י **שתיה לסירוגין** במשך כל שעות היום [ואפילו יומיים] שקודם הצום, ודבר זה יקל עליו את הצום מאד. [ומה שמרבים העם בשתיה בסעודה המפסקת, אין בו תועלת כלל, דהגוף פולט את עומס הנוזלים בזמן קצר לאחר שתייתם, וכבולעו כך פולטו]. וטוב שיזכירו בני הבית זה לזה להרבות בשתיה במשך השבת, אך לא יאמרו שישתו 'כדי שיוכלו לצום בלילה', ומשום חשש הכנה.

ב. **קלי צום.** המצטער מהצום אם לא יקח כדורים לצורך הקלת הצום, רשאי ליקח כדורים להקלת הצום [ביעי אומר ח"ט ס"י נד].

ומעיקר הדין מותר לקחתם גם בשבת [ואין לחוש לא משום שחיקת סממנים ע"פ לויט חן ס"י פט ע"ש. וגם לא משום הכנה משבת לחול, ע"פ בעל שבת הקהתי בספרו אורח כהלכה ח"א עמ' תקלד. ושלחן שלמה ח"ג עמ' ע הערה ד ע"ש. ובספר מועדי הגר"ח ח"ב ס"י שצו כ"ב בשם הגר"ח"ק דיתכן שאסור משום מכין משבת לחול. ע"כ. ובשו"ת צ"א ח"א ס"י לו אוי"א מיקל. וכן בשו"ת תורת מאיר ח"א ס"י נט מיקל. ועיין גם קובץ קול התורה חוברת ס"א עמ' נט]. ויש המצריכים שימוסס הכדור במים ממותקים או בשאר משקין או בתוך לבן וכד', קודם השבת ויאכלם בשבת. [מרן הגר"ש אלישיב (שליט"א) זצוק"ל באשרי האישי ח"ג פ"ע סעי' ז. וקובץ מבית לוי חלק יג עמ' נב]. ולכל הדעות לא יאמר בפירוש שלוקחם לצורך הצום.

ג. יש להזהר **שלא להכין שום דבר משבת לחול.** ולכן יזהרו גבאי בתי הכנסת שלא יסדרו את מקומות הישיבה על הקרקע בבית הכנסת, וכן שלא יביאו השטיחים והכרים לצורך ישיבה על הקרקע, לא יסירו הפרוכת מארון הקדש, ולא יכינו את ספרי הקינות, את נר ההבדלה והגפרורים וכל כיו"ב, אלא לאחר צאת הכוכבים, ולאחר שיאמרו "ברוך המבדיל בין קדש לחול" (בלא שם ומלכות. וכ"כ חזון עובדיה ארבע"ת עמ' שלג. וכתב דיש מתירין בביהש"מ דמוצ"ש ע"ש). וטוב שיכינו מערב שבת את מה שאפשר [כגון סידורי הקינות וכיו"ב] כדי לקצר את זמן ההכנות במוצ"ש.

ד. **אם יוצא מביתו מוקדם** לבית הכנסת לתפילת ערבית, לא יקח עימו ספר הקינות ונעלי הבר, משום איסור הכנה משבת לחול. והעצה לזה, להביאם לבית הכנסת כבר מערב שבת (ולהניחם במקום צנוע לצורך מוצ"ש). או אם ינעל המנעלים בביתו בעוד היום גדול ויבא עמם לבית הכנסת, ואת ספר הקינות יביא עמו ג"כ בעוד היום גדול (במקום שיש עירוב כדת), וילמד בו מעט (הלכות ופסקי דינים הכתובים בו) בהגיעו לבית הכנסת, ובוזה לא יהיה היכר בהכנה לצורך הלילה. והטוב ביותר שימתין בביתו עד לזמן צאת השבת, יאמר "ברוך המבדיל בין קדש לחול", יחליף המנעלים, ויקח

הסידור עמו לבית הכנסת.

ה. **גם בבית** יזהרו שלא להכין שום דבר משבת לצורך מוצ"ש, וכפי שיבואר להלן.

ו. **פינוי השלחן** מסעודה שלישית. כמו בכל מוצאי שבת. [דאם יושב שם ליד השלחן ומפריע לו אי הסדר שבשלחן, רשאי לפנותו. ואם לאו ימתין עד לצאת השבת].

ז. **להתקלח בצונן בשבת**. מי שמרגיש צורך גדול להתקלח מבעוד יום קודם כניסת הצום, וכגון שהזיע מאד ביום השבת מחמת חום היום וכד', רשאי להתקלח "בצונן" מבעוד יום, ובלבד שיזהר בכל דיני רחיצה בשבת [דהיינו שלא ישתמש בספוג רחצה, לא יסחט שום בגד, מטלית או מגבת וכד', שלא יעבור על איסור סוחט או מלבן, יקפיד להשתמש בסבון נוזלי, לא יסתרק לאחר הרחיצה, וכל כיו"ב. ואין בזה משום "הכנה" כיון שעושה כן מבעוד יום, ונהנה מהרחצה כבר ביום השבת. ובני אשכנז נהגו להחמיר בכל שבת שלא לרחוץ אפילו בצונן, מחשש תקלה ומכשול, אם לא במקום צורך גדול או צער].

ח. **לקלח ולרחוץ הילדים הקטנים**. "תינוקות" קטנים שרגילים לרוחצם מידי יום ביומו, מותר לרוחצם במוצ"ש ובט"ב (בין בלילה בין ביום), כיון שצריכים לכך וזהו דרך גידולם, ועוד שאין בהם דעת להתאבל. ואע"פ שידי הגדולים הרוחצים אותם נרטבות, ג"כ מותר. דאין לגדולים כוונת רחיצה של תענוג בזה. וגם "ילדים" קטנים שרגילים להתקלח מידי יום ביומו, ואם לא יתקלחו במשך יומיים (שבת ויום ראשון) יהיה להם צער, רשאים לקלחם ג"כ בט"ב כרגיל. י"א שזהו עד גיל 6-7 שנים (שו"ת צ"ץ אליעזר). ויש אומרים עד גיל תשע (שו"ת מנחת יצחק ועוד). והכי ס"ל למרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל. ויש מתירין בזה עד גיל בר מצוה (אור לציון ח"ב פ"ו או ד). ונראה דהכל לפי אקלים המקום והזמן, ולפי גודל הצורך שבדבר. [הנה לגבי יוה"כ פסק השו"ע בריש סימן תרט"ו: התינוקות מותרים בכל אלו חוץ מנעילת הסנדל. וכ' המשגיב (סי"א) בכל אלו, ברחיצה סיכה ואכילה, שלא גזרו על הקטנים. ומותר לגדול להאכילו וכי ולרחצו. וביאר המח"ש שם, דאע"פ שאגב זה רוחץ הגדול את ידיו, כיון שאינו מתכוין לשם תענוג דומה הדבר לרחיצת טיט וצואה שעליו שמתרת. ע"כ. ובמשגיב שם (ס"ק ב) כתב בשם הגמרא, דאכילה ורחיצה וסיכה, הם מועילים לגידול התינוק, שכן היה המנהג בזמנם. שוב כתב (בס"ק ג) דכתבו האחרונים דעכשיו שאין נוהגין לרחוץ ולסוך את הקטן בכל יום, ואין מניעת הרחיצה והסיכה נחשבת לו לעינוי, אין לרחצו ולסוכו ביוה"כ. ע"ש. מיהו במשגיב (סימן תקיא סי"ב) עמ"ש הרמ"א שם דמותר לרחוץ הקטן ביו"ט אפילו בחמין שהחומה ביו"ט כיון שכך היא דרך גדילתו, כתב, שהדבר תלוי לפי דרכו של כל תינוק ותינוק, שבאופן שרגילים לרחצו בכל יום נחשב הדבר כדרך גדילתו ומותר. וכדעת החמד משה דפליג על המ"א. ע"ש. וידוע שבימינו הדרך לרחוץ הילדים הקטנים בכל יום, ובפרט במקומות החמים בא"י. וכ"ז לגבי יוה"כ, וכ"ש בט"ב דקיל טפי. ולגבי גיל הילדים. עיין בחזון עובדיה שבת (ח"ג עמ' שסא) עד איזה גיל נחשב הקטן כחולה שאב"ש שאין בו גזירת שחיקת סממנים. שהביא משם ממנחת יצחק דהוא עד גיל תשע. ובשם הרב צ"ץ אליעזר שהוא עד גיל שש שבע. ובשם מו"ר הגר"ב"צ א"ש (אול"צ ח"ב פרק לו או ד) שנקרא קטן עד גיל בר מצוה. ונקיט כשיטה מציעתא שהוא עד גיל תשע. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין. ועיין שו"ת מקדש ישראל על בין המצרים (סימן קס)].

צאת השבת ותחילת האבלות

א. באבלות ובתענית ישנם דברים שהם בגדר "שב ואל תעשה" וישנם דברים שיש לעשותם "בקום עשה". וכיון שהזמן שבין שקיעת השמש לצאת הכוכבים הוא ספק יום ספק לילה, ושמא עדיין לא יצאה השבת, ואסור להראות אבלות בשבת. הלכך: צריך להפסיק לאכול ולשתות כבר משקיעת החמה. וכן נוהגים כבר בזמן בין השמשות איסורי רחיצה סיכה (ודברים שבצנעא). מאידך, לא יחלוץ את נעלי העור ולא יחליף את בגדי השבת, וכל שכן שלא ישב על הארץ, עד שיגיע זמן צאת הכוכבים [דהיינו 20 דקות לנאונים 72 דקות לר"ת לאחר השקיעה. ואף הנהגים להחמיר כשיטת ר"ת בצאת השבת, אין צריכים להחמיר בזה דהוי מילתא דרבנן] שאז יאמר "ברוך המבדיל בין קדש לחול" (בלא שם ומלכות) ויעשה את כל ההכנות. [ומו"ר הגר"ב"צ א"ש זצ"ל יעץ לגבי המנעלים, שמיד עם בואו הביתה מתפלת המנחה, יחלוץ מנעליו וילבש נעלי בית מבד וכיוצא"ב ושאר איתם עד צאת השבת, ותשקוט הארץ. ובה לא ניכרת שום הכנה למוצ"ש. עת"ד]. ולגבי לימוד תורה, גם מי שהקל ללמוד כרגיל אחר חצות היום, משקיעת החמה ואילך, יקפיד ללמוד בדברים המותרים בט"ב באב.

ב. לפי האמור על גבאי בתי הכנסת להכריז **תפילת ערבית מאוחרת** [לפחות כרבע שעה נוספת לאחר יצאת השבת], כדי שהציבור יספיק להתארגן בביתו לאחר צאת הכוכבים ולהגיע לבית הכנסת לתפילה.

ג. **הדחת כלי הסעודה שנשארו משבת**. כלי הסעודה שנשארו משבת ורוצה להדיחם בט"ב באב, אם אינו צריך להם לצורך סעודת הקטנים או חולים, ואינם גורמים לריח רע או למשיכת חרקים, לא ידיחם עד למוצאי הצום (כלומר ביום א' בלילה). אבל אם צריך להם לצורכי אכילה של קטנים או חולים, וכן אם נודף מהם ריח רע בבית או שהם מושכים חרקים וכד', רשאי להדיחם גם ביום ט"ב עצמו. וי"א דוקא מחצות היום ואילך וי"א אפילו קודם לכן. (ואפילו במוצ"ש). ואם ילבש כפפות גומי על ידיו, באופן שלא ירטבו ידיו מן המים, יוכל להדיח הכלים כבר מליל ט"ב. (וני"ל דהא דמהני כפפות גומי דווקא כאלו שאין בתוכם אבקת טלק, דאם יש בתוכם טלק, הרי בהכרח שישטוף ידיו לאחר שיריד הכפפות מעל ידיו, בגלל המריחות שיש בהם והריח הנודף מהם, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם). [בספר מקור חיים סי' תקנד סכ"ב אסר להדיח כלים במוצאי שבת שחל בו תשעה באב. וע"ש שטעמו משום איסור עשיית מלאכה בט"ב. אולם בשו"ת נר הכהן ח"ב סי' יט העיר ע"ז דלפי המבואר בחזון עובדיה ארבע"ת עמ' שיט, דבליל ט"ב יש להקל במלאכה. לפ"ז יש להקל להדיחם בלילה. ע"ש. מיהו עיין היטב בשו"ת מחזה אליהו ח"א סי' פז. ובשו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט או"י די ובמקורות. ובשו"ת ברכת יהודה ח"ג סי' כט. ובספר שערי נחמה טשנר בין המצרים חלק התשובות סימן ב. ובאשרי האיש ח"ג פע"א סעי' ד].

* **הדחת הכלים במוצ"ש ע"י נכרי מותרת**. וכן מותר להפעיל המדיח כלים אם הכלים כבר בתוכו. [גליון חוקי חיים ירושלים פרשת מט"מ תשע"ג גליון 100 סעי' מ].

ד. להדיח ולשטוף **ריצפת הבית במוצ"ש**. יש להמתין עד למוצאי ט"ב או לפחות עד אחר חצות היום. [משגיב סי' תקנד ס"ק מג. דכל מלאכה שיש בה שיהוי, אין עושין בט"ב, שלא יסחך דעתו מן האבלות].

תפלת ערבית

א. כבר ביארנו שראוי **לאחר את זמן תפילת ערבית** כדי שהציבור יספיק להתארגן בביתו, ולהגיע לבית הכנסת לתפילה.

ב. גם הנהגים לומר לפני תפילת ערבית מזמור "לדוד ברוך ה' צורי" ומזמור "למנצח בנגינות", לא יאמרו במוצ"ש זה. [רמ"א סי' תקנט ס"ב. כה"ח שם או"ח].

ג. **מתפללים ערבית של ליל ט' באב** כמו בכל שנה, ומוסיפין "אתה חוננתנו" בתפילה. [מלבד מה שנוהגים הספרדים לומר גם "נחם" בבונה ירושלים, ו"עננו" בשומע תפילה].

ד. מי ששכח ולא אמר "אתה חוננתנו", והזכיר שם שמים של ברכת אתה חונן, אינו חוזר. [שו"ע סי' רצד ס"ג. כיון שהוא מבדיל על הכוס במוצאי ט' באב]. מיהו ישם לב לומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" מיד לאחר התפילה, כדי שיהיה מותר בעשית מלאכה. [ע"י שו"ע סי' רצט ס"י וחזון עובדיה שבת כרך ב עמ' שפג בהערה].

ה. אדם ששכח ולא אמר "אתה חוננתנו" בתפילה, **וגם טעה ועשה מלאכה קודם** שאמר "ברוך המבדיל בין קדש לחול". יש פוסקים הסוברים שדינו כמי שלא אמר "אתה חוננתנו" וגם טעם קודם שיבדיל – דחוזר על תפילת העמידה פעם שניה. נכן דעת הרשב"א הובא בבה"ל סימן רצד סס"ע א ד"ה ואם טעם] ויש חולקים [דעת הרמב"ם בבה"ל שם] ולהלכה הכריע הבה"ל דסב"ל ולא יחזור להתפלל שוב. [וכן פסק לן מו"ר הגר"ב"צ א"ש זצ"ל למעשה ובשו"ת אור לציון ח"א סי' כב. ואמנם מרן הראש"ל זצ"ל בספרו חזון עובדיה שבת כרך ב עמ' שפג סעי' ג כתב דבה"ג יחזור להתפלל ערבית (עם אתה חוננתנו), בתנאי של נדבה]. ולכן אדם שטעה ולא אמר "אתה חוננתנו" בתפילה, יזהר מאד מיד בסיום תפילת העמידה, לומר "ברוך המבדיל בין קדש לחול", כדי שלא יטעה לעשות מלאכה קודם לכן, ויכנס לסבך המחלוקת. [ובדרך כלל הלכה זו לא מצויה כ"כ כיון שרוב העם אמרו כבר קודם התפילה בביתם "ברוך המבדיל בין קדש לחול" כדי להחליף המנעלים והבגדים לבגדי חול. ודו"ק].

ו. במוצ"ש קודם שקורין מגילת איכה בבית הכנסת, יביאו **נר הבדלה** ויברכו ברכת "בורא מאורי האש" ואח"כ יקראו מגילת איכה. [חזו"ע ארבע"ת עמ' שמא סעי' ה].
ז. מי שמעוניין לצאת י"ח בברכת החזן על הנר, יזהר להיות

י. חולים שאינם זקוקים אלא לשתיית מים בלבד [כגון חולי כליות וכד', שדי להם בשתיית מים ואינם זקוקים גם לדברי מאכל. וכן מי שנוקק לתרופה ובולעה עם מעט מים], אינם מבדילים בתענית, לא בלילה ולא ביום, [כיון שאין איסור לשתות מים קודם ההבדלה. כמבואר בשו"ע סי' רצט סעי' א. שו"ת שבת הלוי ח"ח ססי' קכט. אור לציון ח"ג פרק כט סוף הע' ו]. ויבדילו במוצאי הצום יחד עם כולם.

יא. חולים או בעלי הברית וכד' המבדילים בצום, יבדילו על כוס יין או מיץ ענבים כדרכם וישתו בעצמם מהכוס כמלא לוגמם. [חזו"ע עמ' שמח. וע"ש עמ' שמש שחזר בו ממש"כ בשו"ת יחיה דעת שיתנו לתינוק, דליתא. דכיון שהוא למצוות הבדלה ואינו מכוון לתענוג לא גזרו עליו חכמים. ויש מפורסיק אשכנז שכתבו שיבדילו על חמר מדינה כגון בירה וכד'].

יב. חולים ובעלי ברית וכד' המבדילים בט"ב, לא אומרים פסוקי השמחה והצלחה שקודם ברכת ההבדלה, אלא מתחילים מיד בברכות. [חזו"ע תענית עמ' שלח במקורות].

יג. חולה וכן יולדת או אחד מבעלי הברית, המבדילים במוצ"ש לעצמם, רשאים להוציא את בני ביתם או חבריהם ידי חובת הבדלה, מדין שומע כעונה, והשומעים לא יצטרכו להבדיל שוב במוצאי הצום. [ברכי יוסף למרן החיד"א ועוד. וכ"פ חזו"ע ארבע"ת עמ' שנא].

[בכל מקרה הדבר פשוט שהבריאים שיצאו ידי חובת הבדלה, אסורים באכילה ושתייה עד למוצאי הצום].

יד. **קטנים שהגיעו לחינוך** שאוכלים ושותים בט"ב ואינם מתענים. יש הפוטרים אותם מהבדלה, וישמעו הבדלה במוצאי הצום מהגדולים [כן דעת הגרי"ש אלישיב (שליט"א) זצוק"ל. וכ"ד הגרי"ח קנייבסקי זצ"ל ועוד] ויש המצריכים אותם להבדיל בעצמם. [מהרי"ל דיסקין. שבת הלוי ח"ז (סי' ע"ז או' ו. במשנתו הראשונה). דברי יציב ועוד. וכן פסק מרן הראש"ל בחזון עובדיה ארבע"ת עמ' שבע שם. מיהו שבט הלוי חלק י' (סי' קע"ז או' ד') חזר בו, ופסק לפטור קטנים מהבדלה. וכי שבח"ז לא היתה כוונתו למעשה אלא להשיב לשואל. ע"ש]. ופשוט שאינם יכולים להוציא מבוגרים גדולים ידי חובת הבדלה. [מיהו נראה שיוכלו להוציא ידי חובה קטנים שעוד לא הגיעו למצוות כמותם].

סדר ברית מילה ביום התענית

א. **ברית יצחק.** אין לבטל מנהג הלימוד בליל הברית, כיון שיש בו תועלת גדולה ושמירה על התינוק. מ"מ לא ילמדו הלימוד הרגיל המובא בספר "כורת הברית" וכד', דהוי דברי תורה. אלא ילמדו פסוקי תוכחה וזוהר על מגילת איכה. ובני אשכנז יאמרו בחצות לילה "ויהי נועם", לשמירה על התינוק. [נטעי גבריאל הלכות ט"ב פרק נו או' ז. ופרק פא או' א', בשם זכר דוד, שהלימוד בלילה זה חשוב לשמירת התינוק].

* אם היולדת רוצה לברך **"הגומל"** בפני עשרה, במעמד הברית יצחק או למחרתו בשעת הברית. י"א שאין ראוי לברך הגומל בתשעה באב. [כה"ח סי' תקנט או' לח בשם הפתח"ד ושד"ח ועוד. וכן איתא באור לציון ח"ג עמ' רלז]. ויש מתירין אף לכתחילה. [חזון עובדיה ארבע"ת עמ' שפט]. ואם חוששת שתשכח מלברך לאחר ט"ב או שלא יזדמן לה מניין, תברך ויחולו ברכות על ראשה.

ב. **סדר ברית מילה** שחל ביום התענית הדחוי: בעלי הברית [שהם אבי הבן (והאם), המוהל והסנדק], מתפללים מנחה גדולה בצהריים. קודם המילה עושה המוהל הבדלה על כוס יין. [ונוהגים שבאותו מעמד מוציא גם את השומעים י"ח הבדלה. (שו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט סעי' ט)] וטוב שיכריז על כך קודם שמבדיל. ומברך 'הגפן' ויהי המבדיל בין קודש לחול בלבד. בלא נר ובשמים. ואחר כך עושין המילה. לאחר המילה, אחד מבעלי הברית מברך על כוס אחרת (חזו"ע עמ' שנא) ברכת המילה, מבלי לברך עמה ברכת הבשמים, ושותה ממנה, או היולדת. ואם המברך הוא מהמתענים, אזי אם היולדת נמצאת שם, המברך על הכוס יכוין לפטור אותה והיא תשתה מהכוס, ובלבד שתשמע הברכה היטב ותכוין לצאת ידי חובה.

מספיק קרוב לנר, כדי שיוכל להבחין בין מטבע למטבע, בשתי מטבעות דומות, שאם לא כן לא יוכל לצאת ידי חובה. ואין די בראיית הנר מרחוק. ולכן יקפידו הגבאים לחלק מספר נרות בבית הכנסת, וכן בעזרת נשים, כדי שיוכלו כולם לצאת ידי חובתם. ומי שלא היה מספיק קרוב לנר או שלא הספיק לשמוע הברכה מפי החזן, יברך על הנר בינו לבין עצמו, ואפילו בביתו, לאחר התפילה. (עד עמוה"ש).

ח. לאחר סיום הקינות ומגילת איכה אומרים "ואתה קדוש", ואין אומרים פסוקי "שובה" ו"ויהי נועם", ו"יושב בסתר". ומסיימין התפילה כרגיל. [שו"ע סי' תקנט סעי' ב].

ט. **אע"פ שאין שואלין "שלום"** איש לרעהו בט"ב, מ"מ מותרים באמירת "שבוע טוב". [עיין תורת המועדים יוסף, ארבע"ת פ"ח סעי' כב]. ויש מחמירים שטוב יותר שלא יאמר כלום. [עיין חזון עובדיה ארבע"ת עמ' של שהביא המחלוקת. וכתב שראה כהמתירים. וסיים: אבל טוב שלא יאמר כלום].

הבדלה

א. המחמירים בכל מוצ"ש שלא לעשות מלאכות דאורייתא **עד לצאת הכוכבים דר"ת**, צריכים להמתין גם במוצ"ש זו, שלא לעשות מלאכות דאורייתא עד לזמן ר"ת. מיהו דברים האסורים מדרבנן כמו מוקצה או הכנה וכד' רשאים לעשות כבר מזמן צאה"כ דהגאונים. ועל כל פנים, יחליפו המנעלים והבגדים מיד בצאת השבת דהגאונים, דלא להוי חומרא דאתי לידי קולא. [הליכות שלמה אויירבך עמ' תמוג].

ב. במוצאי שבת זו שחל בה תענית, מבדילים בתפילה [אתה חוננתנו] אבל לא על הכוס. ההבדלה על הכוס נדחית למוצאי הצום [יום א' בלילה].

* [ד"ני השוכח "אתה חוננתנו" בתפלה, עיין לעיל בד"ני תפלת ערבית].

ג. **נשים שאינן מתפללות ערבית**, אסורות בעשיית מלאכה ושאר איסורי שבת עד לאחר צאת השבת ואמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול".

ד. לא מברכים על **הבשמים** במוצ"ש כזו כלל, לא במוצאי שבת, לא ביום ראשון, ולא במוצאי הצום. וגם החולים שמבדילים בצום לא מברכים על הבשמים.

ה. ברכת **"בוא מאורי האש"** על הנר- מברכים במוצאי שבת. ובבית הכנסת מברכים קודם קריאת איכה. ומי שלא יצא ידי חובה בבית הכנסת, יברך לעצמו על הנר ואפילו בביתו.

ו. **גם הנשים צריכות לברך** על הנר במוצ"ש ואם לא יצאו ידי חובה בבית הכנסת או מבעליהן, אזי, הספרדיות מברכות בעצמן על הנר. ובנות אשכנז- תשמענה הברכה מהגברים.

ז. אם לא ברכו על הנר במוצאי שבת [עד שעלה עמוד השחר] שוב לא יברכו על הנר, גם לא במוצאי הצום בשעת ההבדלה, דעבר זמנו בטל קרבנו.

ח. **חולים** [וכן מעוברות או מניקות] הצריכים לאכול בטי' באב – מבדילים על הכוס קודם שיאכלו.

* יש אומרים שבכל מקרה יבדילו בלילה במוצאי שבת כמנהג להבדיל בכל מוצאי שבת. [תשובת הכנה"ג בשו"ת בעי חיי במקורם של הדברים. וכן פסק חזון עובדיה תענית עמ' שנ, (ודלא כמ"ש במשנה ראשונה בשו"ת יחיה דעת)]. וכן דעת כמה מאחרוני זמננו. ויש אומרים שיבדילו קודם שיאכלו דווקא, ולכן אם אינם צריכים לאכול אלא עד למחרת ביום, יבדילו ביום, סמוך לאכילתם [כה"ח ושו"ת שמש ומגן בתוך דבריו. ושו"ת ברכת יהודה ח"ו סי' יז].

ט. מ"מ מי ש**משופק** אם יצטרך לאכול במשך הצום או לא [וכגון אדם חלוש שלא ברור אם הוא בגדר חולה שאיב"ס], לא יבדיל עד שיתברר כי עליו להפסיק את הצום ולאכול. (שו"ת משנה הלכות ח"א סי' תנה. וע"ש שו"ת ברכת יהודה ח"ו סימן יז).



רב קהיל

02-6540222

בית ההוראה המרכזי "יורו משפטיך" בראשות הגאון רבי גדעון בן משה שליט"א



ג. **אסור לטעום** כלום במוצאי הצום עד שיאמר או ישמע הבדלה על הכוס. [אבל מים בלבד מותר לשתות כשיגיע צאת הכוכבים כמו בכל מוצ"ש, גם קודם ההבדלה].

ד. כבר ביארנו שמי ששמע הבדלה מחולה או בעל הברית במוצ"ש או ביום התענית, יצא ידי חובת הבדלה ואינו צריך עוד להבדיל במוצאי הצום.

ה. **מבדילים על הכוס** [יין או מיץ ענבים], ואומר ה"גפן" וברכת "המבדיל בין קדש לחול" בלבד וגם כעת לא אומר הפסוקים [חזו"ע ארבע"ת עמ' שלח ע"ש טעמון]. וישתה ממנו רביעית (או לפחות מלא לוגמיו). ואין מברכין לא על הבשמים ולא על הנר. [גם מי שלא ברך על הנר במוצ"ש]. ואין אומרים הפסוקים שרגילים לאומרים במוצ"ש על הכוס, אלא מתחילים מיד בברכת בורא פרי הגפן. [חזו"ע עובדיה ארבע"ת עמ' שלח במקורות ד"ה כשמבדילין].

ו. **טעה וטעם דבר מה** [חוץ ממים] קודם שהבדיל, אפילו הכי לא איבד את ההבדלה, ומבדיל על הכוס כמו כולם. [ענין שו"ע סימן רצט סעי' ה, לגבי מוצ"ש רגיל, שכתב: טעה ואכל קודם שהבדיל, יכול להבדיל אח"כ. ע"ש. ונראה דה"ה בני"ד].

ז. **ברכת הלבנה**. באמירת ברכת הלבנה במוצאי הצום, ינהגו כמנהגם בכל שנה רגילה.

מנהגים במוצאי הצום [י"א כאב]

א. **כיבוס** [וה"ה לבישת מכובסים. וכן תספורת. כדלקמן סעי' ג] כתב השו"ע (סי' תקנא ס"ד): לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד. ע"כ. וזהו אפילו בתענית בזמנו, וכ"ש בתענית דחוי. ולכן מיד במוצאי הצום מותר לכבס וללבוש מכובסים לכו"ע. [וכ"כ בחזו"ע עובדיה ארבע"ת עמ' תטז].

ב. **רחיצה**. בשנה כזו רחיצה מותרת מיד במוצאי הצום ואפילו רחיצה בחמין. [חזו"ע עובדיה עמ' תטז-תטז].

ג. **תספורת ותגלחת**. מותרים מיד במוצאי הצום [שו"ת זרע אמת ח"א סי' פב, החיד"א במחבר סי' תקנ"ה, מ"ב ס"ק ה, וכה"ח אוי"ט וכו"ב. וחזו"ע עמ' תטז]. וכ"כ מרן הגר"ש אויערבך זצ"ל בספר הליכות שלמה בין המצרים לגבי רחיצה תספורת וכיבוס, שמוותרים במוצאי צום דחוי].

ד. **אכילת בשר ושתית יין**. למנהג בני ספרד מותר בשנה כזו לאכול בשר ולשתות יין מיד במוצאי הצום. [שו"ת אור לציון ח"ג פכ"ט אוי"ט. ובחזו"ע עובדיה עמ' תיד במקורות] ויש ללמד זאת לנשים שהשנה ראיות להכין סעודה בשרית למוצאי הצום. והרמ"א (סי' תקנ"ה ס"א) כתב שבלילה במוצאי הצום אסורים בבשר ויין מפני אבלות של יום. אבל למחרת מותרים מיד כבר מהבקר. [וכן נקטו רוב פוסקי אשכנז].

ה. **שמיעת כלי זמר**. נראה שמותר לשמוע כלי זמר כבר במוצאי הצום בשנה זו (מה שמותר לשמוע במשך כל השנה כולה). [כן נ"ל. דמאחר והותרו כבר כל מנהגי האבלות מ"ש דין זה מכולם. שו"מ ש"כ"פ הפמ"ג רסי' תקנ"ה, הבי"ד מ"ב שם שעה"צ אוי"ט].

ו. **ברכת שהחיינו**. מותר לברך שהחיינו מיד במוצאי הצום. [כ"פ חזו"ע עובדיה עמ' תטז ע"פ המהרש"ם, שו"ת שבת הלוי ועוד].

כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו

וגם לא תפסיק בדיבור בין שמיעת הברכה לטעימה. ואם אינה שם, יברך על הכוס ויטעים מן היין לתינוקות שהגיעו לחינוך. [חזו"ע ארבע"ת עמ' שצד]. ומותר לבעלי הברית, אבי הבן הסנדק והמהול ללבוש בגדי שבת, ואסור להם לנעול נעלי עור. [שם].

* **אבי הבן מברך "שהחיינו"** כרגיל. [חזו"ע עובדיה ארבע"ת עמ' קלה].

* **הסנדק יושב על כסא אליהו** כרגיל. [פשוט].

* **מיהו אם רוצים להקדים הברית** קודם חצות היום, משום מצות זריזין, רשאי לעשות כן, ובלבד שיהיה לאחר הקינות. [ע"י שו"ע

תקנט סעי' ז. וחזו"ע ארבע"ת עמ' תד-תה].

* **בשעת הברית מותר לומר השירים המיוחדים** לברית, כנהוג. [שו"ת שארית שמחה סי' טו. סי' ט"ב שחל בשבת פ"ח סעי' כז].

* **לברך בברכת "מזל טוב"** להורי התינוק – מותר. [חזו"ע ארבע"ת עמ' שלא בהערה. וה"ט משום דלא חשיב כשאלת שלום אלא ברכה ותפילה].

* **לאחר הברית מותרים בעלי הברית באכילה**, אפילו שלא מחמת השמחה, ואינם משלימין התענית (וי"א דאינם רשאים להתענות. חזו"ע עמ' שצו) לפי שיו"ט שלהם הוא. אבל לא יעשו סעודה גדולה כפי שהיו עושים בשאר ימים.

* **שאר המוזמנים לברית** פשוט שאינם רשאים לאכול ולשתות ולא לטעום כלום [גם לא מיין המילה], עד מוצאי הצום. ובמוצאי הצום יעשו סעודה גדולה לכבוד הברית. [שו"ע סי' תקנט סעי' ט. משני"ב ושעה"צ שם].

* **ובעלי הברית** (וגם אם התינוק) לובשים **בגדי שבת** (אך לא מכובסים. מ"ב איש מצליח תקנט ס"ח הע' 4). **ובנעילת הסנדל**, יש מתירין, ויש מחמירין (וראוי להחמיר חזו"ע עובדיה ארבע"ת עמ' שצו) **ובלימוד תורה כרגיל**, משום דיו"ט שלהם הוא. [ספר ט"ב שחל בשבת פרק ח סעי' כ"ד].

* **ומעיקר הדין מותרים בעלי הברית גם ברחיצה ביום זה**, ואף קודם הברית, כדי שיכנסו למצוה בהידור, רק שיהיה לאחר חצות היום [שו"ע סי' תקנט סעי' ט ובב"י שם. ושע"ת סי' תקנט ס"ק טו. סי' ט"ב שח"ב פ"ח סי' יז. וע"ע בשו"ת שבת הלוי ח"ז סי' עז (אות א ס"ק ג) אם אפשר להתיר הרחיצה לפני המילה כשהברית קודם חצות היום].

* **מילה דחווה** שלא בזמנה, וכגון שנדחת המילה מהיום השמיני מחמת חולי הילד וכד', אם פוטרת את בעלי הברית מהתענית. יש מקילין ויש אוסרין. [בספר ט"ב שחל בשבת פ"ח סעי' יג דייק מדברי המשני"ב שסובר להקל, וכתב כן בסתם, ואח"כ הביא דעת המחמירים בשם ויש מי שאוסר. ומשמע שדעתו נוטה להקל. וכן נראה דעת האור לציון ח"ג פכ"ט סעי' ט בהערה בעמ' רס"ד ד"ה ויש. ע"ש. מיהו בספר תורת המועדים לידידי הגאון ר' דוד יוסף שליט"א (סימן ב סעי' ו) כתב להחמיר שצריכים להתענות. ועיין חזו"ע ארבע"ת עמ' תג-תד].

מוצאי הצום

א. מתפללים ערבית רגילה במוצאי הצום ואין אומרים "אתה חוננתנו" [גם מי ששכח ולא אמרו אמש במוצ"ש].

* **מי שלא אמר "אתה חוננתנו"** בתפלה במוצאי שבת, וגם טעה וטעם קודם שהבדיל על הכוס ב"מוצאי" ט' באב, [דהיינו ביום א' בלילה], הורה הגר"שז אויערבך זצ"ל (שש"כ פס"ב הע' צה) שמסתבר שלאחר שכבר התפלל כמה תפילות בלי להבדיל בהן, אין עוד טעם לחזור ולהתפלל כדי להזכיר הבדלה בתפילה, וסיים בצ"ע.

ב. כמו כן מפסיקין לומר "עננו" ו"נחם" בתפילה. [ע"פ חזו"ע ארבע"ת עמ' עא-עד. ע"ש].

CA Lic #1050486
GARAGE DOOR PROS
It's All About the Service!
Garage Door & Gate Specialist
Bar Levy 925-872-2242
garagedoorprosca@gmail.com
1-800-217-1267
garagedoorprosca.com

להצלחת
התורם בעילום שם הי"ו
וב"ב שיחיו
יזכו לאושר ועושר וחיים טובים ומתוקנים

לעילוי נשמת
המ' מנסור בן זוליה ז"ל
המ' רחל בת גוהר ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

י.ד. עשור תשתיים ובנין
י.ד. עשור תשתיים בע"מ
רח' היול 7 א.ת. הצפוני אסקלון
טלפון 08-6755646 פקס 08-6755607

להצלחת
הרב צורי חיון שליט"א וב"ב
יזכו לאושר ועושר וחיים טובים ומתוקנים

לעילוי נשמת
סימי בת רחמה
ת.נ.צ.ב.ה

לעילוי נשמת
זואירה בן אסתר
ת.נ.צ.ב.ה
נתרם ע"י בנו הר' חיים פלוס הי"ו
להצלחתו ולהצלחת כל ב"ב

מנוגורף
מסדיס 75 בשמירן